

Oikeusministeriö on asettanut työryhmän selvittämään yhdenvertaisuusvaltuutetun ja tasa-arvovaltuutetun tehtävien kehittämistä ja yhdistämistä. Samalla tarkastellaan vanhusasiavaltuutetun tehtäviä ja asemaa. Tavoitteena on valtuutettujen työn tehostaminen ja matalan kynnyksen oikeussuojakeinojen saavutettavuuden parantaminen.

Edellä olevan johdosta esitämme seuraavaa.

Vanhusasiavaltuutettua koskeva lainsäädäntö tuli voimaan 1.1.2022, **joten vanhusasiavaltuutettu ei ole vielä ehtinyt toimia edes yhtä hallituskautta**. Viranomaistehtävän perustamista oli valmisteltu usean vuosikymmen ajan erilaisista lähtökohdista, mikä todetaan myös hallituksen esityksessä eduskunnalle vanhusasiavaltuutetusta (HE 82/2021).

YK:n yleiskokous hyväksyi jo vuonna 1991 ikääntyneitä koskevat periaatteet (UN Principles for Older Persons; A/RES/46/1991). YK:n yleiskokous kannusti jäsenvaltioita sisällyttämään periaatteet ikääntyneitä koskeviin kansallisiin ohjelmiinsa. Periaatteet käsittelevät itsenäistä elämää, osallisuutta, hoivaa, itsensä toteuttamista ja ihmisarvoa.

YK:n ikääntymistä koskeva avoin työryhmä (UN Open-Ended Working Group on Ageing, OEWG) aloitti toimintansa vuonna 2010. Sen tehtävänä on ollut arvioida kansainvälisiä rakenteita, tunnistaa mahdollisia suojeluaukkoja ikääntyneiden henkilöiden oikeuksien toteutumisen kannalta sekä arvioida tarvetta uusille instrumenteille ja toimille ikääntyneiden oikeuksien suojelemiseksi. Vuonna 2024 sen toiminta johti ikääntyneiden asian nostamiseen YK:n tulevaan yleiskokoukseen (A/RES/78/324)

YK:n ihmisoikeusneuvosto perusti vuonna 2013 erityismekanismeihin kuuluvan itsenäisen asiantuntijan tehtävän (A/HRC/RES/24/20). Itsenäinen asiantuntija on arvioinut kansainvälisten ihmisoikeusinstrumenttien täytäntöönpanoa iäkkäiden henkilöiden osalta ja yksilöi täytäntöönpanon parhaita käytäntöjä ja samalla myös niitä puutteita, jotka liittyvät iäkkäiden henkilöiden oikeuksien edistämiseen ja suojeeluun. Itsenäinen asiantuntija raportoi vuosittain ihmisoikeusneuvostolle tehden suosituksia ikääntyneiden henkilöiden oikeuksien suojelemiseksi ja edistämiseksi eri valtioissa. Nykyinen erityisasiantuntija Claudia Mahler vieraili Suomessa marraskuussa 2021 tutustuen Suomen vanhojen ihmisten asiaan. Hänen viestinsä oli ”**Finland: do more to respect diverse needs of older persons**”.

Taustaksi vanhusväestön merkityksen muutokselle voidaan todeta seuraavaa. Toisen maailmansodan jälkeen väestön määrä oli maapallolla noin 2,5 miljardia. Sodan jälkeen syntyvyys lähti kaikkialla nousuun. Odotettavissa oleva elinikä esim. vuonna 1951 syntyneillä naisilla oli vain 71 vuotta. Tänä vuonna 2024 suurin osa vuonna 1951 syntyneitä on elossa ja heidän oletetaan elävän vielä toistakymmentä vuotta. Syy tähän pitkäikäisyyteen löytyy hyvinvoinnin lisääntymisestä ja lääketieteen kehittymisestä ympäri maailmaa, ei yksin Suomessa. Ihmisten odotettavissa oleva elinikä on pidentynyt merkittävästi. Kun syntyvyys on samalla laskenut, on vanhusväestön suhteellinen osuus väestöstä kasvanut niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa.

Tämä ilmiö on aiheuttanut oletettaman vanhuksista kestävyysvajeen aiheuttajina, vaikka kysymys on väestön rakenteen muuttumisesta, johon yksittäisillä ihmisillä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa

Vanhusväestön rooli ja merkitys yhteiskunnassa on todella muuttunut. Suomessa vanhoihin ihmisiin ja vanhuksiin kuitenkin suhtaudutaan edelleen monin osin negatiivisesti, ei nähdä heitä itsenäisinä **oman elämänsä toimijoina ja yhteiskunnallisena resurssina** vaan pelkästään sosiaali- ja terveyspalvelujen suurkuluttajina. Sitä he eivät tilastojen mukaan ole, koska suurin osa osallistuu yhteiskunnalliseen toimintaan vapaaehtoistyössä, lasten hoitajina, omaishoitajina ja hoitaen itsenäisesti omat asiansa ja itsensä. Sen sijaan vanhusten elämän viimeiset vuodet ovat tutkimusten mukaan usein erilaisten sairauksien rasittamia, jolloin he tarvitsevat erityistä hoivaa ja huolenpitoa. Näistä sairauksista merkittävimpiä ovat muistisairaudet.

Väestön ikääntyminen koskee koko yhteiskuntaa ja kaikkia politiikkalohkoja. Vanhusten oikeuksien toteutumista ja vanhusten kohtelua yhteiskunnassa ei ole ollut seuraamassa ja valvomassa kukaan ennen vanhusasiavaltuutettua. Eduskunnan oikeusasiamies, johon usein vedotaan, ei kuitenkaan voi puuttua muihin kuin vain suoranaisesti lain rikkomuksiin. Näin ollen vanhojen ihmisten oikeuksien, palveluiden ja yhteiskunnassa tapahtuvan vanhuksiinkin vaikuttavan kehityksen seuranta jää vanhusasiavaltuutetun tehtäväksi. Valtuutettu on pitänyt tiiviisti yhteyttä ikäihmisiin vieraillemalla eri eläkeläisjärjestöjen tilaisuuksissa sekä kuntien ja hyvinvointialueiden vanhusneuvostoissa. Lisäksi on järjestetty vanhusneuvostopäiviä ja seminaareja, joihin on osallistunut ikäihmisten lisäksi heidän parissaan työtä tekevien järjestöjen edustajia ja eri ministeriöiden edustajia. Näin vanhusasiavaltuutettu on saanut ikäihmisiltä itseltään tärkeää kokemustietoa. Samalla hän on välittänyt tutkimustietoa ja ehdotuksia ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi niin ikäihmisille kuin heidän parissaan toimiville tahoille.

Kaikki yhteiskunnassa tapahtuva suunnittelu niin maankäytön, kuin palveluiden ja pankkijärjestelmän osalta taikka lainvalmistelun osalta koskee vanhoja ihmisiä ja niiden seuranta jää vanhusasiavaltuutetun tehtäväksi. Erittäin merkittävä muutos yhteiskunnassa on etenevä **digitalisaatio**. Palvelujen siirtäminen verkkoon tai sovellusten kehittäminen ei ota huomioon sitä, että ikäihmisistä kaikki eivät osaa käyttää tai heillä ei ole varaa käyttää tietoliikenneverkkoa ja siihen liitettyjä laitteita. Tämä koskee niin pankkipalveluita kuin terveys- ja sosiaalipalveluita, eikä nykyinen saavutettavuuslainsäädäntö ulotu riittävästi vanhojen tarpeisiin. Jo pelkästään tällä kehittämisalueella tarvitaan vanhuksille edunvalvojaa, jona vanhusasiavaltuutettu voi toimia.

Ikäsyrrintää esiintyy globaalisti ja myös Suomessa. Eräänä ikäsyrrinnän yleisimpänä muotona on se, että vanhoja ihmisiä ei kuulla eikä vanhojen ihmisten kaikkia ikäkohortteja edes oteta huomioon esimerkiksi tilastoinnissa tai erilaisissa kyselyissä tai selvityksissä. Vanhusasiavaltuutettu on ansiokkaasti nostanut tätä epäkohtaa esiin. Samalla toiminnassa on ollut mahdollista kuulla erilaisia, eri puolilla Suomea asuvia ja eri vähemmistöryhmiin kuuluvia vanhoja ihmisiä, mikä on nostanut vanhojen ääntä paremmin esille.

Vanhusasiavaltuutetun yhteiskumppaneina voi nähdä kuntien ja hyvinvointialueiden vanhusneuvostot, joiden tehtävistä säädetään kuntalaissa ja vanhuspalvelulaissa. Vanhusasiavaltuutetun lausunnot, puheenvuorot, haastattelut ja lehtikirjoitukset sekä erityisesti valtuutetun eduskuntakertomus ja vuosikertomus tarjoavat mm. päättäjille, medialle ja eläkeläisjärjestöille tutkimukseen ja tosiasioihin perustuvaa tietoa muutosta vaativista asioista ja myös ratkaisuvaihtoehtoja ongelmatilanteiden korjaamiseksi. Tällaisen tietoarsenaalin tuottaminen vaatii erityistä vanhojen ihmisten olosuhteiden ymmärtämistä ja tieteellistä osaamista gerontologian

ym alalta. Matalan kynnyksen oikeussuojatoimien saavutettavuus vaatii vanhuserityisyyden osaamista.

On ensiarvoisen tärkeää säilyttää vanhusasiavaltuutetun tehtävä erillisenä ja itsenäisenä viranomaistehtävänä. Se vertautuu sisällöllisesti lapsiasiavaltuutetun tehtävään.

Vanhusasiavaltuutetun sisäinen hallinto, kuten palkkojen maksaminen, kirjanpito, sihteeritehtävät voivat olla yhteisiä muiden valtuutettujen toimistojen tehtävien kanssa kuitenkin niin, että niiden hoitamisesta neuvotellaan vanhusasiavaltuutetun kanssa. Sama koskee viestintää, millä on suuri merkitys tiedon jakamisessa niin kunnille, hyvinvointialueilla, kuin järjestöille ja yrityksille, jotka ovat tekemisissä vanhuksia koskevan suunnittelun, päätöksenteon ja palvelujen kanssa. Vanhuksia on tärkeää kuulla kaikessa yhteiskunnassa tapahtuvassa heitä koskevassa suunnittelussa.

Helsingissä 3.12.2024

Vanhusasiavaltuutetun seniorivaikuttajien ryhmä

Kari Itkonen

Markku Lehto

Ristenrauna Magga

Tuulikki Petäjäniemi

Vappu Taipale

Jaakko Tuomi

Auni-Marja Vilavaara